

Monasztikus élet és aszketizmus Szent Ágoston gondolataiban

Az ambiciózus cím ellenére célkitűzésünk szerény: csupán a „De opere monachorum” egyik állítását szeretnénk a következőkben mélyebb vizsgálat alá vetni. A választott szöveg egy olyan fejezet része, melyben Szent Ágoston a könyv legfontosabb mondanivalóját fejtegeti. A következő kérdésre akar felelni: „Mit használ, mennyivel jobb Isten szolgájának – aki a világban végzett munkát elhagyta, hogy a lélek életét élje, Istent szolgálja és a lélek harcát harcolja –, ha ismét dolgoznia kell, mint bármi-féle munkásnak?”

Bár a szerző érvelése ismert, mégis érdemes kiemelni egy rövid szakaszt, ami eddig nem vonta magára a kutatók figyelmét és ennek folytán nélkülözi a kellő kifejtést. Ágoston érvelése során egy szegény emberrel példálózik, aki monasztikus életre tért és ezzel vállalta a szegénységet.

„Ne gondolja ez az ember – mondja Szent Ágoston –, hogy most is azt teszi, amit előzőleg csinált, most, hogy a vágya, amellyel eleddig saját tulajdonát gyarapította, végre megtért a közös élet szeretetére. Többé nem saját magáért dolgozik. Ezúttal azok társaságában él, *quibus est anima una et cor unum is Deum*, azok között, akik nem őriznek meg semmit saját maguk számára, hanem mindent közös tulajdonban tartanak.”

A műben Ágoston idáig a szerzetesi életről vallott felfogását fejtegette. Az idézett kijelentése fokozott figyelmet érdemel. Azt állítja, hogy a két dolog, amit össze lehet tévesztetni, a megtérés előtti és a megtérés utáni fizikai munka teljesen különbözik egymástól. A „*militia Dei*”, Isten szolgálata közbelép és átalakulást eredményez. A szerzetes munkája egészen más, mint amit előzőleg végzett. Az Istenhez egy szívvel, egy lélekkel ragaszkodó közösségben a munka az új összefüggés miatt átalakult.

De kövessük Ágoston szövegét, ahol az apostolokról – akiknek mindenük közös volt – áttér „e világ fejedelmeire”. „E fölötti köztársaság egykori fejedelmeit az írók ékesszólása olyan emberekként magasztalta, akik a nép közjavát a maguk érdekei elé helyezték. Egyikük, a leigázott Afrika meghódítója, nem tudott lányának hozományt adni, ezért a szenátus a közvagyonból utalt ki illendő összeget. Ha ők ilyen példás módon tudtak viselkedni, akkor az égi Jeruzsálem polgárai saját köztársaságuk iránt milyen lélekkel viseltessenek?”

Kár lenne megrekedni az erkölcsi tanulságnál, amit Szent Ágoston Scipio és társai példája nyomán a szerzetes elé állít. Fontosabb az a hasonlóság, amit az idézett rész a 15 évvel később írt „Isten városa” V. könyvének néhány sorával felmutat. „Ezek a nagy rómaiak valóban feláldozták magánérdeküket a közjóért, vagyis az államért és a közvagyonért, ellenálltak a fősvénység kísértésének és szabad lélekkel örködtek a haza javán.”

Ugyanaz a gondolat, nagyjából azonos szavakkal, úgy, ahogy Ágoston 15 évvel korábban Karthago szerzeteseihez beszélt. Hogyan lehet értelmezni a mennyei Városnak ezt az elővételezett képét?

Ágoston az emberiség történetét már hosszú idő óta úgy fogta fel, mint két „*genus*”, két nép, két nemzet, vagy amint véglegesülni fog, két város drámáját. Semmi meglepő nincs abban a szembeállításban, ami itt egyrészt a mennyei Jeruzsálem és polgá-

rai, másrészt Róma és legjobb polgárai között van. Új viszont az, amit Ágoston ösztönösen, habozás nélkül tesz a monasztikus összefüggésben. A monostorról azoknak a fogalmaknak a segítségével ír, amiket majd Isten Városa megrajzolásánál is használni fog.

A donatistákkal az Egyház természetéről és a profán világgal fennálló kapcsolatáról folytatott hosszú vita folyamán Szent Ágoston olyan álláspontra jutott, hogy szakít azzal a nézettel, amely az egyházat a világtól elkülönült, kiválasztott lelki elitnek tartja. Minden más emberi társasághoz hasonlóan az egyházat nem kerüli el a bűn. Az Egyház egyszerre foglalja magába a két várost, Isten Városát és az evilág városát, egyik a másikkal egybevonódik. Szétválasztásukra csak az idők végén kerül sor a fentről jövő által, a maguk igazi mivoltában csak akkor lesznek láthatók. Az egyház állandó sorsa egyfajta feszültség, amely aközött létezik, ami most („*qualis nunc est*”) és aközött, amivé válnia kell („*qualis tunc erit*”). A szerzetesi közösségről ugyanazon szavakkal beszél, amelyeket majd Isten Városának leírásakor fog használni. Ennek alapján azt lehet mondani, hogy Ágoston az egyházban létező sajátos intézményt, a szerzetességet azonosítja az egész Egyház eszkatologikus hivatásával. A szerzetesi hivatás különleges módon kinyilvánítja azt a hivatást, amely az Egyházat arra készíti, hogy tökéletes közösség legyen. Ez azonban csak Isten Városában fog megvalósulni („*qualis tunc erit*”), az időbeli történelmen túl. A monostor az Egyház eszkatologikus valóságának kiváltságos elővételezése. Ez nem valamiféle párhuzamos társadalom, ahová a világból ki lehet menekülni. A monostor arra kapott meghívást, hogy látható formában elővételezze a földön azt a társadalmat, amelyet az Egyház a végső állapotban majd megvalósít, amikor többé már nem „kevert valóság” („*Corpus permixtum*”) lesz, mint most, hanem Isten házává tisztul.

Ágoston nagyon is tisztában volt a bűnnek az emberi társadalomban gyakorolt hatalmával. Az emberek közötti kapcsolat eltorzult, nincs egyetlen emberi közösség sem, amely elkerülné a rendezetlenséget és a belső feszültségeket. A monostor sem mentes ettől az egyetemes emberi adottságtól. Mégis, a szerzetesi közösség áll legközelebb ahhoz a társadalomhoz, amelyben az emberek közötti kapcsolat visszanyeri eredeti teljességét. Az ember szerzetesként azt vállalja, hogy ébren tart egy társadalmi modellt, amely alternatív lehetőséget nyújt az adott társadalom számára. Az emberek a szerzetességben szabad döntés alapján társulnak egymással, hogy közösen felmutassák a páli parancsot: „Ne tartozzatok senkinek, hacsak nem azzal, hogy szeretitek egymást.” Így minden kötelesség-kötelezettség átváltozik szeretetté. A páli teológiának és a szerzetesi hagyománynak ebben a szintézisében Ágoston olyan eszméket közelített egymáshoz, sőt békített össze, amelyekkel az egykori filozófusok a tökéletes társadalmat vázolták fel. A barátság sztoikus eszméje például a szerzetesi eszmében találta meg beteljesedését. Egyik fiatalkori művében Ágoston a következő kérdésről elmélkedett: az emberek miért vágnak együtt élni azzal, akit szeretnek? A válasza ez volt: „így, egyetértésben cselekedve együtt tudják keresni saját lelküket és Istent.” Ez a „szeretet társadalmi funkciója”, amelyet a monostor megvalósít. Ágoston így a monasztikus teológiában a hangsúlyt az askétizmusról az emberi kapcsolatok helyreállítására helyezte. Ennek során a IV. század szerzetesi eszméjének fejlődésében már ott lappangó új irányzatot fogalmazta meg.

A szerzetessé válás tehát többet jelent mint új személyi azonosság elfogadását. A monasztikus hivatásra szóló „*conversio*” megtételekor az ember új társadalmi azonosság lehetőségéről tesz tanúságot. Olyan társadalom képe tűnik fel, amelyet teljesen szabadon társult tagjai azért alkotnak, hogy a szeretet közösségét hozzák létre. Ezt az alázat, és nem a hatalom irányítja, tagjai egyetértésben, egymás kizsákmányolása nélkül élnek. Az ilyen szerzetesi közösségben láthatóvá válnak a szentek társadalmának körvonalai, természetesen olyan mértékben, ahogyan azt a földön elővételezni lehet-

séges. Létezése, ténye a társadalmi lét minden más formáját megkérdőjelezi, minden más formája számára kérdéseket tesz fel. Ez alól a bűnbeesett emberiség társadalmával együtt járó hatalmi struktúrák sem kivételek.

Az aszketizmus kirobbanó sikere a IV–V. században nem magyarázható elégséges módon „az emberi állapot megvetésével és a testtől való irtózással”. E. R. Dodds diagnosztizálta így „a kor egész kultúrájának endémikus betegségét”. A keresztény gondolkodást egész története folyamán szüntelenül kísértette a test iránti ellenszenv és némi filozófiai eredetű nehézkesség. Ez utóbbi akkor jelentkezett, amikor a testi valóságban megjelenő emberi személy egységét akarták kifejezni. Ennek ellenére a keresztények a nemi egyesülést mindig két személy és nem csupán két test egyesülésének tartották. A szüzességet is mindig a teljes személyiségnek Istennel történő egyesüléseként értelmezték. Legutóbb és legvilágosabban Peter Brown fejtette ki, hogy az önmegtágadásra, a szüzességre, átfogó értelemben az aszketizmusra szóló felhívást nem lehet igazán a mélységeiben megismerni, ha azt a „társadalmuktól elidegenedett emberek pszichopatologikus tüneteként akarják értelmezni”. Dodds freudi kifejezésekkel próbált magyarázatot találni, amikor például arról beszélt, hogy a keresztény ember a világgal szemben érzett ellenségességet saját egója ellen fordítja, és benne az ellenségesség introjekciója megy végbe. A valóságban mélységes szakadék van a testet és a világot megvető gnosztikus felfogás és a keresztény aszkézis között, amely egyre inkább a szentlélek templomaként hangsúlyozza a testet. A keresztény ember számára a határvonal a megváltásra rendelt igazi *ego* és a menthetetlen maradék között rajzolódik ki, nem pedig a lélek és a hozzá tartozó test között. Ez a határ a „teljes én” és a bűn által eltorzult világ között húzódik. Az ember ebben a büntől torzult világban azért harcol, hogy visszanyerje szabadságát. A lemondás, a szüzesség, a szegénység vállalása annyit jelent, mint hitet tenni a szabadság mellett. Ez a szabadság lehetővé teszi, hogy az ember kivonja magát azokból a kötelekekből, amelyek az *egót* megkötözve tartják a nagyon is tökéletlen társadalomban, a házasság, az örökösödési jog, valamint a birtoklás végtelenségig sokasodó formái révén. A keresztény nőknek szánt *Asszonyok tüköre* című írásában Ágoston emlékeztet azokra a kötelezettségekre, amelyeket a feleség elfogadott: „Férjed házassági szerződés által megvásárolt és annyi csomóval kötöttetted meg, ahány tagja van a testnek.” A házasságról történő lemondás és a szüzesség nem a test elutasítását jelenti, hanem átkelés a bűnt a szentségtől elválasztó határvonalon. A szerzetes, amikor megszabadul a társadalmi kötöttségektől és belép a szabad elhatározások alapján létrejött közösségbe, akkor megerősíti azt a lehetőséget, hogy a társadalomba más módon is lehet rendezettséget vinni. Ez a rend nem elvont és ideális lehetőség csupán, hanem konkrét elővételezés a szentek Isten Városában megvalósuló életének, „*qualis tunc erit*”.

A szakemberek ma egyetértenek, hogy Ágoston szerzetességgel kapcsolatos gondolatainak fejlődését a szeretet, a *concordia*, a megosztott javak és a megosztott élet felé való eltolódás jelzi. Egyre inkább a közösségi és nem az aszketikus értékek kerülnek előtérbe. Fontosabb a tökéletes közösség megteremtése, mint az egyéni tökéletesség keresése, ez az ágostoni monasztikus teológia vezéreszméje. A fentebb vázolt szemléletbeni változás szorosan kötődik az aszketizmusnak a IV. század végén bekövetkezett kríziséhez. Sok keresztény – nem csak Jovinianus – nyugtalanzkodott a közösségekben fellépő megoszlás miatt, ami közönséges halandókra és lelki elitre szakította szét a gyülekezeteket. Maga Ágoston is régóta helytelenítette ezt a folyamatot. Fiatal keresztényként a műveletlen világiakat, de még a félművelt papokat is bizonyos megvetéssel nézte. Amikor pappá szentelték, keservesen megbánta fiatalkori fennhéjázását. A lelkipásztori felelősség megtanította arra az elmélyült közösségtudatra, amely a majdnem írástudatlan, érzéki és babonás hippói keresztények iránt tanúsított oda-

adó gondoskodásban jelentkezett, ugyanis ekkorra már észrevette a lelki elit számára szóló vallás veszélyeit.

Az aszketizmus alapjaiban vált kérdésessé. A IV. század második felében egy egész keresztény nemzedéket segített abban, hogy az egyre gyorsabban és tömegesen kereszténnyé váló világban igazi keresztényként határozzák meg helyüket. Ám Ágoston életének utolsó évtizedeiben, a Jovinianus és Jeromos között kitört keserű konfliktus után a keresztény aszketizmus a manicheista dualizmushoz veszedelmesen közeledik. Magát Ágoston is zavarba ejtette Jeromosnak az aszketizmus érdekében mondott meggondolatlan védőbeszéde. Amikor a karthagói szerzeteseknek írt, már elhatározta, hogy Jeromossal szemben rehabilitálja a házasságot. Ágoston számára hosszabb idő volt szükséges ahhoz, hogy kidolgozza a nemiség, a házasság és a szüzesség új felfogását. Mialatt ennek a teológiának a körvonalai gondolatvilágában kibontakoztak, az igazán keresztény közösségről vallott eszméje is megfogalmazódott. Ebben a fejlődésben a „magánérdek” fogalma rendkívül fontos, mert ez visz megosztottságot a társadalomba és az emberi énbe egyaránt. A góg, minden bűn archetípusa nem más, mint az önmagába bezárkózott én, ezért eredményezett mindenféle közösségben radikális megosztottságot, akár Istennel, akár másokkal, akár önmagával az emberrel kapcsolatban.

Ágostonnál egyetlen gondolatot nem lehet elkülöníteni szelleme egészének fejlődésétől. Az új irány – az aszketikus értékektől a közösségi értékek felé – a szerzetességről vallott nézetei újraértékelésének az eredménye. Ugyanakkor több is, mert lelki elmélyülésről, gondolatának a teljesség igényével történő újjászervezéséről tanúskodik.

ADORJÁN GYULA

Harlekin

*Szemed óceánjából szomorúság
nő, kis hajóid zátonyra futnak,
felbőszült, rőt kalóz képzeletünkkel
fehér vitorládat szétkasaboljuk.
Fölöttünk állsz, óriás, karmazsinban,
végtelenné tágitott lakkcipőben,
kráter-arcod csöndjével is kivárod:
katedrálist ácsolnak szavaidnak.
Magány szögesdrótján a fölfeszített,
hisz szarvakat növesztenek a fák,
a szomjas csillagoknak kos-fejük van.
Várj meg estére az Erdősor úton,
torz, csótányfejű árnyak körbefognak,
segíts, ha kattan a lét vad bilincse.*